

KISS TAMÁS

ETNIKAI HEGEMÓNIA ÉS TRANSZNACIONALIZMUS?

A ROMÁN KÖZVÉLEMÉNY VISZONYA AZ ERDÉLYI MAGYAR ETNOPOLITIKAI CÉLKITŰZÉSEKHEZ ÉS A MAGYAR NEMZETPOLITIKÁHOZ

A normatív szempontú politikatudományi elemzésekben gyakran hangoztatott és a szakértők többsége által elfogadott álláspont, hogy a kisebbségi közösségek autonómiatörekvései, illetve az extra-territoriális állampolgárság kizárják egymást. Egy ilyen normatív keretben az is feltételezhető, hogy az erdélyi magyar politikai osztály célkitűzései, illetve a magyarországi nemzetpolitikai gyakorlat között létezik egyfajta feszültség. Az erdélyi magyar pártok, köztük a domináns helyzetben lévő RMDSZ (formális) politikai programjában ugyanis a területi, illetve kulturális autonómiának van kiemelt szerepe. Ezeket az autonómiatörekvéseket a magyar kormányok a nyilatkozatok szintjén ugyancsak támogatják, ugyanakkor 2010 óta a magyar nemzetpolitika legfontosabb célja, hogy a kisebbségi magyar közösségek tagjai és a magyar állam között személyes jog-bürokratikus viszonyt létesítsen. Ennek legfontosabb eszköze az állampolgárság, amely 2011 januárjától a szomszédos országokban élő magyarok számára is megszerezhető.

Tanulmányunk nem kíván sem a kettős állampolgárság és az autonómia kizárólagosságát tételező normatívák ellen, sem azok mellett érvelni, még ha tudatában vagyunk is annak, hogy – amennyiben egy sokak által osztott normatív évről van szó – a kérdés komolyan befolyásolhatja a jövőbeli politikai folyamatokat. Magunk a kérdést empirikus szinten kívánjuk vizsgálni. Nevezetesen arra keresünk választ, hogy a román közvélemény számára milyen mértékben fogadhatók el az erdélyi magyar politikai pártok, illetve a magyar nemzetpolitika különböző célkitűzései. A közvélemény állapotának legalább olyan jelentősége van a jövőbeli politikai folyamatok szempontjából, mint a különböző politikai filozófiák ütközésének. Úgy is fogalmazhatunk, hogy jelentős mértékben a közvélemény állapota jelöli ki a politikai szereplők számára, hogy mely álláspontokat képviselhetnek a választási siker reményével.

Az elemzés során összesen 9 országos (romániai) mintán végzett felmérésre támaszkodhattunk, amelyeket 1995 és 2014 között folytattak le. 1995-ben és 1996-ban az IMAS végzett a Korunk Baráti Társaság felkérésére az etnikumközi viszonyokra vonatkozó vizsgálatot.¹ 2000-ben, 2001-ben és 2002-ben a

¹ 1995-ben 1376 válaszadó lett megkérdezve, míg 1996-ban 1582. A román etnikumúak száma 1032, illetve 1098 volt. Ennek a két vizsgálatnak – a többivel ellentétben – nem

Soros Alapítvány kezdeményezte az Etnobarométer-vizsgálatsorozatot, amelyek közül az első adatfelvételt a CCRIT, a második kettőt pedig a Metro-Media Transilvania bonyolította le.² 2006-ban a CCRIT készített adatfelvételt az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatala (DRI) megbízásából.³ 2008-ban, 2012-ben és 2014-ben a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet készített szintén az etnikumközi viszonyokra vonatkozó adatfelvételt.⁴

A hat fejezetre tagoló tanulmány a közvélemény-kutatási adatok mellett a releváns politikai folyamatokat is bemutatja. Az első fejezet egy elméleti keretet vázol, amiben az empirikus eredmények (reményeink szerint) elhelyezhetők. A második fejezet röviden ismerteti a román kisebbségpolitikai rezsim néhány, a magyar közösség politikai integrációja szempontjából fontos jellemvonását. Ezt követően azt ismertetjük, hogy a román közvélemény hogyan ítéli meg a magyar etnopolitikai célkitűzések különböző szintjeit. A negyedik rész a magyar és a román állampolgárság-politikák alakulását vázolja. Ezt követően azt mutatjuk be, hogy a román közvélemény miként viszonyul a magyar állampolgárság lehetőségéhez, illetve hogyan ítél meg egyéb magyar nemzetpolitikai kezdeményezéseket. A hatodik fejezet a tanulmány következtetéseit foglalja össze, a várható politikai fejleményekre fókuszálva.

Elméleti keret: politikai szereplők és kisebbségi stratégiák

Az empirikus eredmények értelmezésében két (egymással részben komplementer) elméleti keretre fogunk támaszkodni. Az első Rogers Brubaker jól ismert triadikus modellje,⁵ amely az anyaország, a nemzetiesítő állam és a

sikerült megszereznünk az adatbázisát, így az Etnikai Diverzitásért Forrásközpont által archivált kutatási jelentésre támaszkodhattunk (IMAS: *Relații interetnice în România. Sondaje de opinie 1994-1996*, Aprilie 1996).

² 2000-ben összesen 2051 válaszadóra terjedt ki a minta, akik közül 1253 vallotta magát román nemzetiségűnek. A magyarokat külön minta, míg a Hargita és Kovászna megyékben élő románokat emelt esetszám képviselte. 2001-ben és 2002-ben az országos minta elemszáma 800 fő volt. Ezt 600-600 fős erdélyi magyar, illetve roma minta egészítette ki, és 200 fővel megemelt esetszám képviselte az erdélyi románokat.

³ A kérdés 1170 fős országos mintán zajlott.

⁴ 2008-ban az országos minta elemszáma 1189 volt, e mellett pedig 537 erdélyi magyar lett lekérdezve. 2012-ben az országos minta 1200 fős volt, amit egy 1191 fős erdélyi magyar minta és 491 erdélyi román kérdezett egészített ki. 2014-ben az országos minta 1200, az erdélyi magyar minta 668 fős volt.

⁵ BRUBAKER, Rogers: *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996; BRUBAKER, Rogers: *Accidental Diasporas and External Homelands in Central and Eastern Europe: Past and Present*, Institute for Advanced Studies Vienna, Political Science Series no 71, October 2000.

kisebbségi/etnikai elitek közötti viszonyrendszert állítja középpontba. Ezek közül mindhárom a bourdieu-i értelemben vett társadalmi mező, amelyek dinamikáját nem érthetjük meg egyenként, vagyis anélkül, hogy a köztük lévő viszonyt is elemeznénk. A modell érzékletesen világít rá arra is, hogy a kisebbségi csoport, esetünkben az erdélyi magyarok felett több hatalmi központ próbálja érvényesíteni a befolyását. Ezek közül kétségtelenül a nemzetesítő állam a legfontosabb, amelynek a szempontjából a magyar közösség egy *nemzetiség*, illetve *etnikai kisebbség*. Így a politikai folyamatok tekintetében kiemelt szerepe van az állam által intézményesített kisebbségpolitikai rezsimnek.⁶

A következő erőcsoport a kisebbségi elit vagy politikai osztály. A brubakeri modellben (sem normatív, sem analitikai) értelemben nincs minőségi különbség a kisebbségi elitek törekvései és a többségi aktorok céljai között, hiszen mindkettő az adott entitás feletti befolyása érvényesítésére törekszik.⁷ A magyar kisebbségi elitek domináns diskurzusa az erdélyi magyarságot önálló entitásként, illetve politikai közösségként tételezi, és – mint ilyennek – a Románián belüli integrációját az autonómia különböző formáin keresztül képviseli el.

Végül a harmadik tényező az anyaország, amely a kisebbségi közösségre elszakadt nemzetrészként, illetve (kényszer)diaszpóráként tekint. Brubaker hangsúlyozza, hogy az etnikai kisebbséghez, illetve a politikai közösséghez

⁶ A kisebbségpolitikai rezsimet az etnokulturális diverzitás menedzsmentjét szolgáló intézmények és közpolitikák összességeként határozhatjuk meg. L.: RECHEL, Brend. Introduction, In: Uő. (ed.): *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Routledge, New York, 2009, 3–16. p.

⁷ Ebben a tekintetben a csoportok nélküli etnicitás tézisének van kiemelt szerepe. A tézis, amely a csoport és a kategória közötti régi megkülönböztetésből indul ki, a kisebbségi elitek által termelt diskurzusok dekonstrukciójaként is felfogható (BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*, Harvard University Press, Cambridge, 2004, 7–28. p.). A csoport és a kategória közti megkülönböztetés Marxtól és Webertől Bourdieu-n (BOURDIEU, Pierre: *Language and Symbolic Power*, Polity Press, Cambridge, 1991, 229–251. p.) keresztül Jenkinsig (JENKINS, Richard: *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*, Sage, London, 2008) központi szerepet kap. A kategóriát a külső megfigyelő (illetve külső hatalmi tényező) hozza létre valamely általa kiválasztott jellemző alapján, miközben az érintettek nem feltétlenül tudatosítják ezt a közösséget. A csoport ezzel szemben egy belső nézőpontot feltételez, vagyis azt, hogy az érintettek tudatában legyenek a közös kategória-tagságnak, ami a szolidaritást és a közös cselekvés képességét indukálja. Brubaker megoldása meglehetősen radikális. Javaslat, hogy (analitikus szempontból) kerüljük a csoport fogalmának a használatát és tekintsünk az etnikumokra kategóriaként, hiszen ellenkező esetben a kisebbségi elitek perspektíváját reifikálnánk, akik az általuk képviselt közösséget szolidáris, mobilizált és közösségi cselekvésre képes entitásként látatják. Ez az analitikus perspektíva nyilvánvalóan delegitimálja azt a megkülönböztetést is, amely a nemzetesítő államot külső hatalmi tényezőnek tekinti, miközben az etnikai mobilizációra belső mozgásként tekint.

hasonlóan a (kényszer)diaszpóra sem elsősorban analitikus fogalom, hanem egy igény, illetve politikai program. S véleménye szerint a kisebbségi közösségnek az anyaország kell elsődleges referenciapontként szolgáljon.⁸ A különböző politikai szereplők, illetve igények közötti megkülönböztetés lehetővé teszi, hogy a közöttük lévő ütközéseket analitikus módon szemléljük. A szakirodalom leggyakrabban a kisebbségi elitek és a nemzetesítő állam közötti ütközéseket vizsgálja,⁹ illetve a (nyílt irredentizmustól az állampolgárság-politikán keresztül a különböző támogatásokig terjedő) nemzetpolitikának a problematikájára fókuszál.¹⁰ Jelen tanulmány egy sajátos perspektívát kínál: a magyarországi nemzetpolitika és az erdélyi magyar elitek törekvései közötti esetleges ütközéseket vizsgálja, a román közvélemény tükrében.

A következő támpontunk Rainer Bauböck tanulmánya,¹¹ amely az extra-territoriális állampolgárság és az autonómiatörekvések közötti kizárólagos viszonyt teoretizálta és illesztette be egy olyan átfogó modellbe, amely az általunk tárgyalt empirikus eredményeknek is egy megfelelő keretet ad. Ki kell emelnünk, hogy Bauböck nézete az állampolgárság és az autonómia viszonyával kapcsolatban *mainstream* álláspontnak számít, még ha léteznek is olyan megközelítések, amelyek nem tételeznek a kettős állampolgárság és a területiális autonómia között kizárólagosságot. Ez utóbbiak között McGarry és O’Leary emelhetők ki, akik hangsúlyozzák, hogy a politikai határok által széttagolt nemzetek problémáját a normatív igazságosságelméletek államcentrikus és globális válfajai egyaránt képtelenek kezelni. Az államcentrikus megközelítések a határokon átívelő lojalításokat kezelik anomáliaként és veszélyforrásként. A szerzők hangsúlyozzák, hogy ez nem pusztán az integracionista, hanem az akkomodacionista (vagyis az etnokulturális különbségekből adódó eltérő politikai lojalításokkal szemben megengedő)

⁸ BRUBAKER, Rogers: The ‘Diaspora’ Diaspora, *Ethnic and Racial Studies*, 28 [1] (2005), 1–19. p.

⁹ Az erdélyi magyarok vonatkozásában Stroschein (STROSCHEIN, Sherrill: *Ethnic Struggle, Coexistence, and Democratization in Eastern Europe*, Cambridge University Press, New York, 2012), illetve Brubaker és munkatársai (BRUBAKER, Rogers – FEISCHMIDT, Margit – FOX, Jon – GRANCEA, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton University Press, New Jersey, 2006) jelenítenek meg meglehetősen eltérő megközelítéseket.

¹⁰ L.: SAIDEMAN, Stephen M. – AYRES, William R.: *For Kin or Country. Xenophobia, Nationalism, and War*, Columbia University Press, New York, 2008; WATERBURY, Myra A.: *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-state Nationalism in Hungary*, Palgrave Macmillan, New York, 2010; CSERGŐ, Zsuzsa – GOLDGEIER, James M.: Kin-State Activism in Hungary, Romania and Russia, In: MARBY, Tristan James – MCGARRY, John – MOORE, Margaret – O’LEARY, Brendan (eds.): *Divided Nations and European Integration*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2013.

¹¹ BAUBÖCK, Rainer: The Trade-Off between Transnational Citizenship and Political Autonomy, In: FAIST, Thomas – KIVISTO, Peter (eds.) *Dual Citizenship in Global Perspective*, Palgrave Macmillan, London, 2007, 69–91. p.

megközelítésekre is igaz. Ezek ugyanis általában szintén egy területileg zárt entitáson belül keresik az akkomodáció lehetőségeit. A területiség elvén túllepő globális igazságelméletek általában a partikuláris (nemzeti) kötődésekkel nem tudnak mit kezdeni. A szerzők egy kiegyensúlyozottabb megközelítés szükségessége mellett érvelnek, ami adott esetben összeegyeztetővé teszi az autonóm területi státust a többes állampolgári kötődéssel.¹²

Bauböck négy kisebbségi stratégiát, illetve ezekhez kapcsolódóan három köztes lehetőséget vázol fel. Az alapstratégiák az elvándorlás, az asszimiláció, az autonómia, illetve a szecesszió. A köztes stratégiák egyike a diaszpóra-identitás. A stratégia lényege a többségtől eltérő identitás reprodukciója, amelynek (és ez a diaszpóra-identitás megkülönböztetője) a központjában az anyaország áll. A következő köztes stratégia az etnikai identitás reprodukciójára vonatkozó törekvés, amely abban tér el a diaszpórától, hogy kevésbé fókuszál az anyaországra és erősebbek a *belső* referenciák, vagyis a saját etnikai elit szerepe. A harmadik köztes stratégia a kondomínium, amely klasszikus formájában egy terület feletti osztott szuverenitást jelent.

A normatív politikatudományi irodalomban általános, hogy – Bauböckhöz hasonlóan – az asszimilációról, etnikai identitásról, diaszpóra-identitásról, illetve elvándorlásról mint kisebbségi stratégiákról beszélnek, amelyek a kisebbségi helyzetből adódó hátrányokra adnak választ.¹³ Érdeemes azonban leszögezni, hogy ezek nem teljesen olyan értelemben vett stratégiák, mint az autonómia-küzdelem, a szecesszióra vagy kondomíniumra való törekvés. Ez utóbbi három ugyanis nem értelmezhető másként, mint politikai programként, közösségi célkitűzésként. Ezekről nincs értelme mint egyéni stratégiákról beszélni, annak ellenére, hogy a kisebbségi közösségen belüli támogatottságuk egy értelmes empirikus kérdés. Az asszimiláció, az etnokulturális reprodukció, vagy az elvándorlás ezzel szemben döntően egyéni szintű (élet) stratégiák, amiket nem vagy csak részben motiválnak az etnopolitikai célkitűzések.¹⁴ Mivel az asszimiláció, az elvándorlás, illetve az etnikai reproduk-

¹² L.: MCGARRY, John – O'LEARY, Brendan: Introduction, In: MARBY-MCGARRY-MOORE-O'LEARY (eds.): *i.m.*, 1-33. p.

¹³ Elég Kymlicka klasszikus felosztására utalni, amely az asszimiláció, a tömeges elvándorlás, az integráció terminusainak újraalkudozása, illetve a marginalizáció (elfogadása) között tett különbséget (KIMLICKA, Will: *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*, Oxford University Press, Oxford, 2001).

¹⁴ Brubaker ebben az értelemben kritizálja a normatív politikatudományi elméleteket. Szerinte ugyanis azok nem vesznek tudomást arról, hogy az etnopolitikai célkitűzéseket az egyéni stratégiák aláaknázhatják (BRUBAKER, Rogers: *National Homogenization and Ethnic Reproduction on the European Periphery*, In: BARBAGLI, Marzio – FERGUSON, Harvie (eds.): *La teoria sociologica e lo stato moderno. Saggi in onore di Gianfranco Poggi*, Il Mulino, Bologna, 2009). Másrészt az is nyilvánvaló, hogy az asszimiláció vagy a vándorlás is lehet (adott helyzetben) kollektív stratégia. A kollektív stratégiaként működő asszimiláció kapcsán Alba és Nee a mississippi kínaiak esetét idézi (ALBA, Ri-

ció egyéni stratégiákon alapulnak, általában együttesen vannak jelen egy kisebbségi közösségen belül. A közösségnek vannak olyan tagjai, akik az egyik és vannak olyanok, akik a másik utat követik.

1. táblázat

Kisebbségi stratégiák és az anyaország ezekhez való viszonya Bauböck szerint

Stratégiai alapelehetőségek	Köztes alternatívák	Az anyaország támogatása
elvándorlás		a hazatérés támogatása
	diaszpóra-identitás	a kilépési lehetőség fenntartása, az anyaországhoz való kapcsolódás biztosítása
asszimiláció		-
	etnikai identitás	kulturális támogatás
autonómia		politikai támogatás
	kondomínium	állampolgárság biztosítása
szecesszió		területi inkorporáció

Forrás: BAUBÖCK: *The Trade-Off...*, 75. p.

Bauböck tétele, hogy az extra-territoriális állampolgárság és a kisebbségek autonómiatörekvései közötti viszony kizárólagos. Ezek egyike sem képzelhető el másként, mint politikai-közösségi célkitűzésként, és mint ilyenek – Bauböck szerint – nem teljesülhetnek egyszerre. A szerző az autonómiát egyfajta *vertikális kettős állampolgárság*ként fogja fel, mivel az – szemben az egységes és univerzális állampolgárság (integracionista) felfogásával – a kisebbségi csoportot önálló politikai közösségként intézményesíti. Ilyen körülmények között Bauböck szerint kevésbé valószínű (illetve normatív értelemben nem várható el), hogy a többség egyszerre fogadja el az autonómiát (mint vertikális kettős állampolgárságot) és az extra-territoriális állampolgárságot (mint horizontális kettős állampolgárságot). Ez ugyanis érvelése szerint valójában a kisebbségi csoport feletti szuverenitás elvesztését (vagy teljesen áttételessé válását) jelentené.

Ahogy már jeleztük, magunk nem ezen a normatív szinten kívánjuk tárgyalni a kérdést. Azt azonban érdemes kiemelni, hogy a Bauböck által jelzett

chard – NEE, Victor: *Remaking the American Mainstream. Assimilation and Contemporary Immigration*, Harvard University Press, Cambridge [Mass.], 2003, 39–45. p.). Közelebbi példa a magyarországi zsidóság 19. századi asszimilációja. Itt az asszimilációs stratégia a neológ gyülekezetekben liturgikus változtatásokat indokolt, ami végül a magyarországi zsidó egyház szakadásához vezetett (L.: GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*, Osiris, Budapest, 2001, 211–243. p.).

feszültségnek hatása lehet a jövőbeli politikai folyamatokra. Salat Levente a magyar állampolgársági törvény 2010-es módosítását egy komunitárius perspektívából bírálta.¹⁵ Szerinte az új állampolgársági törvény minimálisra csökkentette az autonómia, illetve az erdélyi magyar közösség Románián belüli közösségi integrációjának az esélyeit. Emellett azt is valószínűsítette, hogy – ha nem is a szlovák példával megegyező formában¹⁶ – a román állam a magyar állampolgárság tömeges felvétele esetében ellenlépéseket fog tenni, hiszen „illetékesei biztosra vehetően nem fogják tétlenül nézni, hogy magyar állampolgárok tömegesen foglaljanak el román állami hivatalokat és tisztségeket”.¹⁷

A romániai kisebbségpolitikai rezsim alapjellemezői

Székely István és Horváth István elemzése alapján a román kisebbségpolitikai rezsim jellemzőit egy közép- és délkelet-európai kontextusban helyezhetjük el.¹⁸ A szerzők által vázolt tipológia nyomán a román berendezkedés alapvető kétarcúsága rajzolódik ki, ami nehezzé teszi azt, hogy azt a szakirodalomban szabványos integracionista–akkomodacionista tengelyen elhelyezzük.¹⁹ Egy-

¹⁵ SALAT Levente: A politikai közösség kérdése a többség-kisebbség viszonyának a nézőpontjából II., *Korunk*, 2012/2., 58–67. p.

¹⁶ Szlovákia a magyar állampolgársági törvényre válaszul olyan jogszabályt léptetett hatályba, amely a más állampolgárságot megszerzőktől megvonja a szlovákokot. L. erről: BAUBÖCK, Rainer (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hungarian-Slovak tit-for-tat*, European University Institute Working Papers, 75/2010; VASS Ágnes: Szlovák–magyar kettős állampolgárok szlovák állampolgárság nélkül, *Magyar Kisebbség*, 2013/3–4., 129–151. p.

¹⁷ SALAT: *i.m.*, 63. p.

¹⁸ SZÉKELY István – HORVÁTH István: Diversity recognition and minority representation in Central and Southeast Europe: a comparative analysis, *Nationalities Papers* 42, 2014/3, 426–448. p.

¹⁹ Az integracionizmus és az akkomodacionizmus egymással szemben álló, a kulturális különbségek menedzselését érintő normatív politikai filozófiák, míg a kisebbségpolitikai rezsimtekintetében nyilvánvalóan a weberi értelemben vett ideáltípusok. Az akkomodacionisták olyan intézményes-politikai megoldásokat szorgalmaznak, amelyek az egyes csoportoknak lehetőséget adnak arra, hogy identitásukat nyilvánosan megjelenítsék, illetve a többség ellenében védelmezzék, a közösséget érintő ügyeket pedig lehetőleg maguk intézzék. Az integracionista elképzelés híveinél ezzel szemben normatív követelmény, hogy a *partikuláris* etnikai identitások egy úgymond *közös, etnikumok fölötti* identitásban és politikai kultúrában oldódjanak fel. Így ők pontosan az olyan intézményes, politikai és alkotmányos megoldásokban érdekeltek, amelyek gátolják az etnikai identitások politikai aktiválódását. Nemzetközi viszonylatban egyértelműen az integracionizmus jelölhető meg főáramként, hiszen olyan jelentős szupranacionális szervezetek propagálják, mint az Európai Bizottság, az EBESZ nemzeti kisebbségügyi főbiztosa, vagy akár az ENSZ, a Nemzetközi Valutaalap, illetve a

részt a politikai közösség általános, alkotmányban szereplő meghatározása, illetve a kulturális diverzitás jogi elismerése alapján Románia a mono- vagy domináns etnikai modellt reprezentálja.²⁰ Az alkotmány ugyanis a szuverenitás letéteményeseként az etnikai értelemben vett román népet jelöli meg, az államot pedig a román nép életformájának/kultúrájának és érdekeinek védelmezőjeként definiálja. Így a kisebbségpolitikai rezsím alapvető jellemzője a kisebbségi és többségi kategóriák közötti, jogilag kodifikált és intézményesített aszimmetria, amely teljesen nyilvánvalóan reprodukálja ezt az aszimmetrikus viszonyrendszert a hétköznapiakban is.²¹ Ki kell emelnünk, hogy az államberendezkedés monoetnikus jellege gyakorlatilag konszenzuális támogatásnak örvend. Az RMDSZ-t leszámítva a rendszerváltást követően nem volt olyan parlamenti párt, amely ezt megkérdőjelezte volna.

Másrészt azonban a román kisebbségpolitikai rezsímnak nyilvánvalóak a pluralista jegyei is, amelyek közül a legfontosabb a kisebbségek politikai reprezentációjával kapcsolatos. A román intézményes és jogi keret ugyan nem támogatja (az autonómia választott testületein keresztül) az önálló kisebbségi politikai mező, illetve a kisebbségen belüli politikai pluralizmus intézményesedését, de kifejezetten bátorítja az etnicitás politikai aktivizálódását, illetve azt, hogy a kisebbségek saját etnikai pártjaikon keresztül vegyenek részt a politikai életben. Ez a rendszerváltást követő választási törvények több paragrafusából kikövetkeztető. Egyrészt teljesen hiányoznak azok a jogszabályok, amelyek tiltanák az etnikai alapú pártszerveződést.²² Másrészt hiányoznak azok az általános rendelkezések, amelyek az etnikai pártok számára versenyhátrányt jelentenének. A magyar közösség szempontjából annak van döntő jelentősége, hogy a választási törvény mindvégig megőrizte az arányos kimenetet, ami a magyarok számarányának nagyjából megfelelő parlamenti jelenlétet eredményezett (míg egy többségi elvű, egyéni körzetekre alapozott

---

Világbank. A nemzetállami kormányok általában szintén az integracionista megoldások hívei. L.: MCGARRY, John – O'LEARY, Brendon – SIMEON, Robert: *Integration or Accommodation? The Enduring Debate in Conflict Regulation*, In: CHOUDHRY, Sujit (ed.): *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?*, Oxford University Press, Oxford, 2008, 41–88. p.

²⁰ SZÉKELY-HORVÁTH: *i.m.*, 134. p.

²¹ Az aszimmetrikus viszonyrendszernek hosszú távon komoly társadalmi és demográfiai következményei vannak. Ahogy korábban érintettük, jelentős részben ennek tudható be a többség irányában mutató asszimiláció, illetve az elvándorlás. Szintén fontos következmény az etnikai rétegződési rendszer átalakulása. Brubakerék azt is kiemelik, hogy a nyelvpolitikák, amelyek a magyart egy alárendelt helyzetbe kényszerítik attól hatékonyak, hogy a többséghez tartozó beszélők a legkülönbözőbb hétköznapi szituációkban érvényesítik azt (BRUBAKER-FEISCHMIDT-FOX-GRANCEA: *i.m.*, 239–265. p.).

²² A délkelet-európai régió országai közül Bulgáriában és Törökországban van érvényben ilyen tiltás.

rendszer – kedvezőtlen választókerzeti beosztással – a magyar képviseletet a Székelyföldre redukálhatná). A magyarok szempontjából a különböző kisebbségeket igen kedvezményesen, fejenként egy mandátumhoz juttató rendelkezésnek nincs különösebb jelentősége, azonban a politikailag aktivált etnicitás jogi/intézményes elfogadottságát jól tükrözi. E mellett a választási törvényeknek vannak olyan rendelkezései, amelyek – bár nem így vannak megfogalmazva – egyértelműen az RMDSZ-t segítik. Ezek közül a legfontosabb az alternatív küszöb. A 2008-as és 2012-es választások során egyéni választókerzetek voltak. Azok a pártok, amelyek 6 parlamenti és 3 szenátori körzetben relatív többséget szereztek, mentesültek az 5%-os küszöb teljesítésének kötelezettsége alól. A 2015-ben elfogadott új választási törvény megszüntette az egyéni körzeteket és visszatért a megyei listákhoz. Az RMDSZ számára kedvező alternatív küszöb viszont – az új törvényre adaptálva – megmaradt: az 5% alól azok mentesülnek, akik legalább 4 megyében elérik a szavazatok 20%-át. Ezek a rendelkezések a kis pártok közül egyértelműen a területileg koncentrált szavazóbázissal rendelkező RMDSZ számára jelentenek kedvezményt. A 2008-as, illetve 2012-es választások vonatkozásában kiemelhetjük még a választókerületek magyar szempontból igen kedvező kialakítását, amelynek következtében a szövetség a Székelyföldön (Hargita és Kovászna megyéken) kívül nagy biztonsággal hozhatott további 8 képviselői és 4 szenátori körzetet. Az etnikai pártokon keresztül való részvételt további – jogilag nem kodifikált, hanem a politikai kultúrához tartozó – elemek is támogatják. A legfontosabb, hogy a *mainstream* (román) pártok gyakorlatilag egyáltalán nem szólítják meg a magyar választókat. Jellemző, hogy az országos pártok magyarul a megyékben működő tagozatai gyakorlatilag tituláris etnikai pártokként funkcionálnak, vagyis a helyi román elitek számára vannak fenntartva, és a helyi románok érdekeinek a képviseletét tekintik feladatuknak.²³

A további részlegesen pluralista jellemvonások közül a nyelv-, illetve oktatáspolitikát kell kiemelnünk. Stroschein kiemeli, hogy ezek a kérdések álltak a kilencvenes évek magyar mobilizációjának homlokterében, és ezeken a területeken (az európai uniós csatlakozás kontextusában) a román állam tett engedményeket a magyar elitek irányában.²⁴ A nyelvpolitika tekintetében elsőként az alapvető aszimmetriát kell kiemelnünk, hiszen az alkotmány a románt nevezi meg az ország egyetlen hivatalos nyelveként, illetve ez az egyetlen nyelv, amelynek a tanítása a közoktatásban kötelező. Ugyanakkor a helyi közigazgatásról szóló 2001/215-ös törvény leszögezi, hogy azon köz-

²³ STROSCHIN: *i.m.*; KISS Tamás – SZÉKELY István: *Shifting Linkages in Ethnic Mobilization. The Case of RMDSZ and the Hungarians in Transylvania*, kézirat, 2015.

²⁴ STROSCHIN: *i.m.* L. még: CSERGŐ Zsuzsa: *Talk of the Nation. Language Conflict in Romania and Slovakia*, Cornell University Press, Ithaca-London, 2007.

igazgatási egységeken belül, ahol a kisebbségek aránya meghaladja a 20%-ot, a helyi hatóságokkal, illetve a szakapparátussal való kapcsolattartás során a kisebbséghez tartozók jogosultak az anyanyelvhasználatra úgy szóban, mint írásban. A 2001/1206-os kormányhatározat azt is leszögezi, hogy a közintézményekben (a közönségszolgálatban) a kisebbségi nyelvet ismerő tisztviselőket kell alkalmazni. Románia a magyar nyelv vonatkozásában viszonylag kedvező feltételekkel írta alá a Kisebbségi és Regionális Nyelvi Jogok Kartáját is. Lényeges azonban, hogy a rendelkezések nem teremtettek valós kétnyelvűséget a közigazgatásban. Az írásbeli kétnyelvűség gyakorlatilag sehol nem valósult meg, míg a szóbeli kétnyelvűség csupán a masszívan magyar többségű településeken. A kisebbségi nyelvet beszélő tisztségviselők alkalmazásáról szóló rendelkezést ugyanis nem léptették életbe szisztematikusan, illetve az írásbeli kétnyelvűség feltételeit sem teremtették meg.²⁵ Az oktatás vonatkozásában a 2011/1-es oktatási törvény bír kiemelt szereppel. Ez a korábban is meglévő, viszonylag széleskörű magyar oktatás szempontjából számos lehetőséget tartalmaz, azonban több rendelkezés itt sem került alkalmazásra.²⁶ Lényeges, hogy (törvények részleges és ellentmondásos alkalmazásának következtében) mind a nyelv-, mind az oktatáspolitikát a jogi környezet nagyfokú bizonytalansága jellemzi, ami értelemszerűen egyáltalán nem kedvez a kisebbségi jogérvényesítésnek.

A román kisebbségpolitikai rezsim dualitása tehát abban áll, hogy ugyan intézményesen és jogilag rögzíti a többségi kategória privilegizált helyzetét, illetve a kisebbségi kategóriák kárára meglévő hatalmi aszimmetriákat, mégis kifejezetten támogatja az etnicitás politikai aktiválódását, és sok tekintetben tudomásul veszi az etnikai párhuzamosságot. Ez a körülmény határozza meg a magyar közösség politikai integrációját, amely egyrészt megenged bizonyos fokú (*de facto* autonómiák által nem kodifikált) etnikai párhuzamosságot, magától értetődőnek veszi az etnikai politizálást, illetve monopolhelyzetet biztosít az RMDSZ számára a közösség számára juttatott források elosztásában, másrészt azonban rögzíti a közösség aszimmetrikus/marginális helyzetét és megerősíti a többség privilégiumait.

²⁵ L.: Civic Engagement Movement: *Shadow Report to the Initial Periodical Report on the Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages in Romania*, March 2011.

²⁶ Ilyen az 5/45 cikkely, amely kimondja, hogy azon közigazgatási egységeken, ahol több oktatási intézményben is folyik kisebbségi nyelven oktatás, önálló jogi személyiséggel rendelkező iskolát kell létrehozni. A 15/45 cikkelyt sem alkalmazzák, amely az osztályzatok anyanyelven történő regisztrálását írja elő. A leghírhedtebb példa a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemé, amely nem volt hajlandó alkalmazni a „multikulturális és többnyelvű” egyetemekre vonatkozó 363. paragrafust.

*A román közvélemény viszonya a kisebbségi jogokhoz
és a magyar etnopolitikai követelésekhez*

Az empirikus adatok arra engednek következtetni, hogy a román közvéleményt nem jellemzi a kisebbségpolitikai rezsim vonatkozásában említett dualitás. Ellenkezőleg, a választók körében a román modell mono- vagy domináns etnikai elemei bírnak nagymértékű támogatottsággal (mondhatni magátólértéktelődőséggel), miközben a pluralista jellemvonások, a *de facto* etnikai párhuzamosság, illetve a magyar etnicitás politikai aktiváltsága anomáliának tűnnek. A magyarokra, illetve a magyar etnopolitikai célkitűzésekre vonatkozó eredményeket két alfejezetben mutatjuk be. Először az általános jellegű eredményekre térünk ki. Ezen belül a magyarokra vonatkozó sztereotipizációval indítunk, majd azt mutatjuk be, amit az etnikumközi viszonyokra, illetve a kisebbségi jogokra vonatkozó adatsorok követnek. A második alfejezetben a konkrét jogosítványok, illetve törekvések legitimitását vizsgáljuk.

1. A magyar közösség és a kisebbségi jogok általános megítélése

A magyarok és románok egymással kapcsolatos sztereotípiáit egy sor tanulmány vizsgálta.²⁷ Az elemzésekben visszatérő egyrészt a szociálpszichológiai keret használata, másrészt a párhuzamos nemzetépítés tétele. Ennek következtében a kutatók egyrészt a csoportközi viszonyok általános törvényszerűségeiből próbálnak következtetéseket levonni, másrészt pedig a románok és magyarok egymásról alkotott képét nagymértékben tükörképeknek tekintik. Ez a megközelítés annyiban jogos, hogy a román és a magyar identitás valóban analóg módon szerveződik, illetve társadalmi értelemben nem két egymásnak teljes mértékben alá-fölérendelt csoportról van szó.²⁸ Ezzel együtt

²⁷ L.: CULIC, Irina – HORVÁTH István – RAJ, Cristina (ed.): *Reflecții asupra diferenței*, Limes, Cluj Napoca, 2000; CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal – SZÉKELYI Mária: *Nemzetek egymás tükrében: interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*, Balassi Kiadó, Budapest, 2002; VERES Valér: *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005; BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (ed.): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*, CRDE, Cluj, 2005.

²⁸ Az egyértelműen alá-fölérendelő (*ranked*) és a nem alá-fölérendelő viszony közötti megkülönböztetés Donald Horowitztól származik. Az alá-fölérendelő viszony lényege, hogy az etnikum egyben státuszjelző, és az etnikai elit nem ellenőrzi a mobilitás csatornáit. L.: HOROWITZ, Donald: *Ethnic Groups in Conflict*, UCLA Press, Berkeley, 21–22. p. A romák és a nem romák közötti viszony Kelet-Európában igen közel áll az alá-fölérendeltség ideáltípusához, míg a magyar–román viszony a meglévő aszimmetriák ellenére ennek az ellenkezője.

a sztereotipizáció egy alapvetően aszimmetrikus társadalmi és diskurzív térben történik. A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2014-es vizsgálata a különböző etnikumok tulajdonságaira nyílt kérdésben kérdezett rá. Ezeket utólag kódoltuk, mégpedig a 2. táblázatban szereplő két szinten. Egy korábbi elemzésünkben rámutattunk, hogy a sztereotipizációt szervező aszimmetriákat két tényező határozza meg: a többség–kisebbség reláció (a nemzetállami intézményrendszer), illetve a globális–hierarchikus fejlettségi diskurzusok.²⁹

2. táblázat

A (romániai) magyarokra vonatkozó sztereotípiák (romániai minta, 2014; N=1200)

Második szintű kód	Első szintű kód	Szám*	%
civilizált/fejlett	szorgalmas/munkás/dolgos, becsületes/szavatartó/megbízható, civilizált/kulturált/fejlett, gazdag, pontos, rendezett/precíz/igényes, fegyelmezett/szervezett, nyugati orientáltságú, udvarias/illelmes, tud viselkedni	555	32,2
részben értelmezhető mint civilizált fejlett	egoista/önző/individualista, okos/intelligens/racionális, irigy/kapzsi/fősvény/fukar, határozott/kitartó, visszafogott/kimért	112	6,5
elmaradott/civilizálatlan	elmaradott/szegény, lusta/nemtörődöm/munkakerülő, mocskos/büdös, hagyományörző	14	0,8
politikailag aktivált	nacionalista (80), rományűlölő (55), ellenséges (79), szeparatista/autonomista (53)	267	15,6
részben értelmezhető mint politikailag aktivált	barátságtalan/zárkózott (87) összetartó (71), kedvezményezett (22) opportunist (18)	176	10,2
Egyéb	rossz ember, vendégszerető/jószívű/barátságos, jó ember, rendes, gögös/fennhéjázó, büszke, konok/akaratos, ideges, széthúzó, egyéb, búskomor, rátermett/ügyes/gyors, toleráns, egyéb	600	37,9

* Minden válaszadó 3 tulajdonságot említhetett, amelyek száma így meghaladja a válaszadók számát.

Forrás: a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

²⁹ Kiss Tamás: *Positioning on the Slope? Perceptions of Developmental Hierarchies, National Self-perceptions, Ethnic and Regional Stereotyping in Romania*, kézirat, 2015.

Több vizsgálat rámutatott arra, hogy a globális fejlettségi (vagy civilizációs) diskurzusok nagymértékben befolyásolják a nemzeti önképeket, illetve a sztereotipizációt. Melegh Attila kifejezése a Kelet-Nyugat lejtő, ami egy olyan értékelési séma, ami a nyugati magországokat helyezi a hierarchia csúcsára, a többi szereplőt pedig a hozzájuk való közelség/távolság szerint ítéli meg.³⁰ A románok magyar-képének az egyik meghatározója, hogy azokat a civilizációs vagy Kelet-Nyugat lejtő terminusaiban viszonylag kedvezően pozicionálják. Ebben a dimenzióban a magyarokkal szemben a kedvező sztereotípiák dominálnak.³¹

A sztereotípiák egy második fontos rétege a magyar etnicitás politikai aktiváltságával, illetve annak elutasításával áll összefüggésben. A válaszok közel 16%-át soroltuk ebbe a kategóriába. Ezek a válaszok a magyarok nacionalizmusára, romángyűlöletére, ellenséges magatartására, illetve az autonómiatörekvésekre (gyakori megfogalmazásban a szeparatizmusra) utaltak. Részben ebben a dimenzióban értelmezhető a válaszok további 10%-a. Itt a barátságtalan, összetartó, kedvezményezett és opportunista válaszokra utalhatunk (ez utóbbi a román közbeszédben az RMDSZ minden politikai szereplővel való koalíciókészségének a kritikája). A válaszok több mint egynegyede tehát a magyar etnicitás politizálására utal, meglehetősen negatív felhanggal, ami azt mutatja, hogy egy, a román közvélemény szemében meglehetősen illegitim/kontesztált elemmel állunk szemben.

Az elemzett vizsgálatok közül hat tartalmazott a román-magyar viszonyra vonatkozó általános kérdést. A válaszadóknak azt kellett eldönteniük, hogy a két etnikum között konfliktus, együttműködés vagy kölcsönös érdektelenség van. Elmondható, hogy a teljes romániai népesség 18-28%-a jellemezte a viszonyt konfliktusosként, míg a relatív többség (41-47%) kooperációként. Ez az elem arra a – többek által jelzett – kettősségre hívja fel a figyelmet, hogy a politikailag aktivált etnicitás elvetése ellenére a hétköznapi cselekvők saját etnikumközi viszonyaikat alapvetően pragmatikus terminusokban, kooperációként írják le.³²

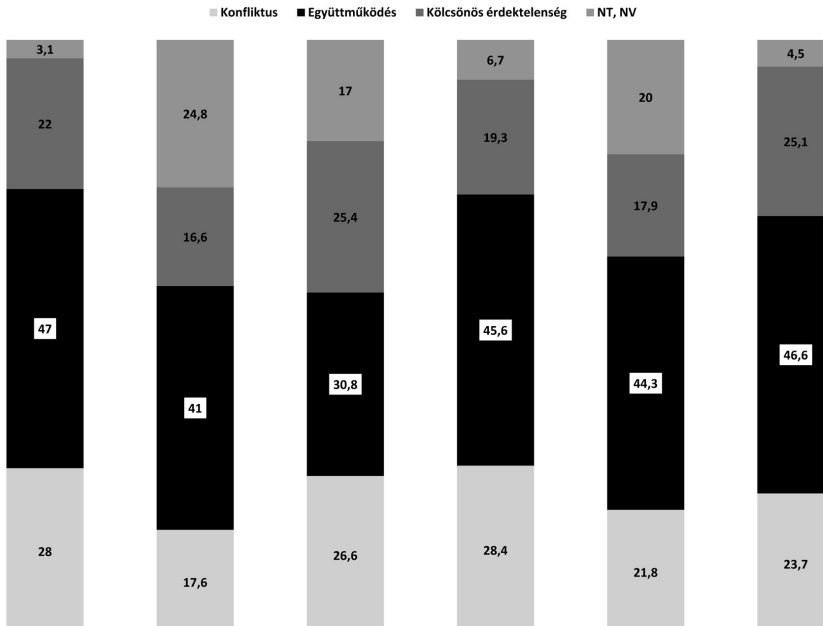
³⁰ MELEGH Attila: *On the East-West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe*, CEU Press, Budapest, 2006.

³¹ A civilizációs terminusokban meghatározott etnikai hierarchiában a magyarok helyzete köztes. Egyértelműen a németek alatt és a román fölött helyezkednek el, míg a románokkal egyfajta konkurencia-viszonyban (de inkább fölöttük) vannak. L.: KISS: *i.m.*

³² L.: BRUBAKER–FEISCHMIDT–FOX–GRANCEA: *i.m.*

1. ábra

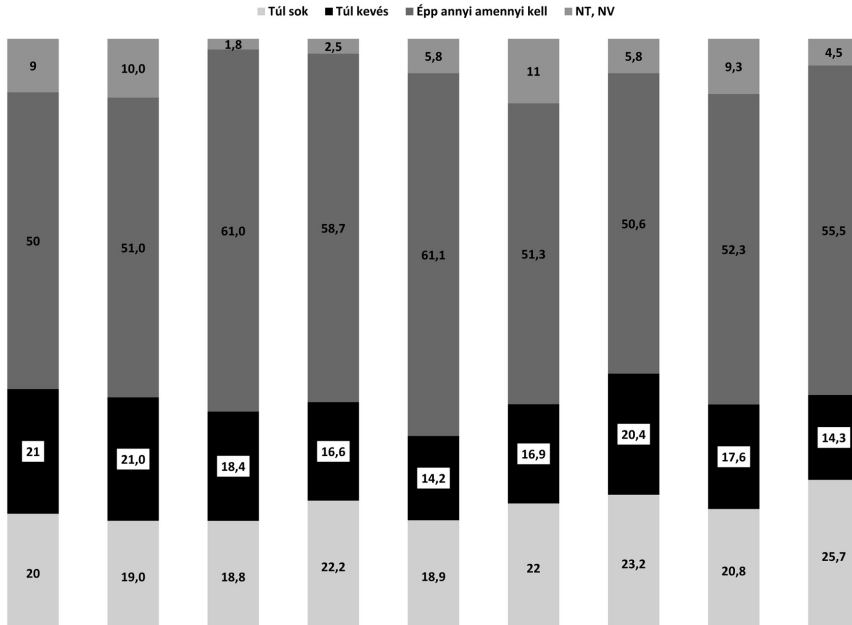
Ön hogyan jellemezné a románok és magyarok közötti viszonyt Romániában? (2001–2014)

Forrás: MetroMedia Transilvania (Etnobarometer 2001; 2002), Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (2008; 2012; 2014)

Az általános kisebbségi jogokra vonatkozó kérdésre mind a kilenc közvélemény-kutatás rákérdezett, ugyanabban a formában. Az eredmények szerint enyhén emelkedett azok aránya, akik szerint „a kisebbségek túl sok joggal rendelkeznek”, és kis mértékben csökkent azoké, akik keveslik a jogosítványokat. A többség (50-61%) szerint a kisebbségek „épp annyi joggal rendelkeznek, amennyivel kell”.

2. ábra
 Ön hogyan értékeli a kisebbségi jogokat Romániában? (2000–2014)

Forrás: CCRIT (Etnobarometer 2000); MetroMedia Transilvania (Etnobarometer 2001; 2002), Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (2008; 2012; 2014)

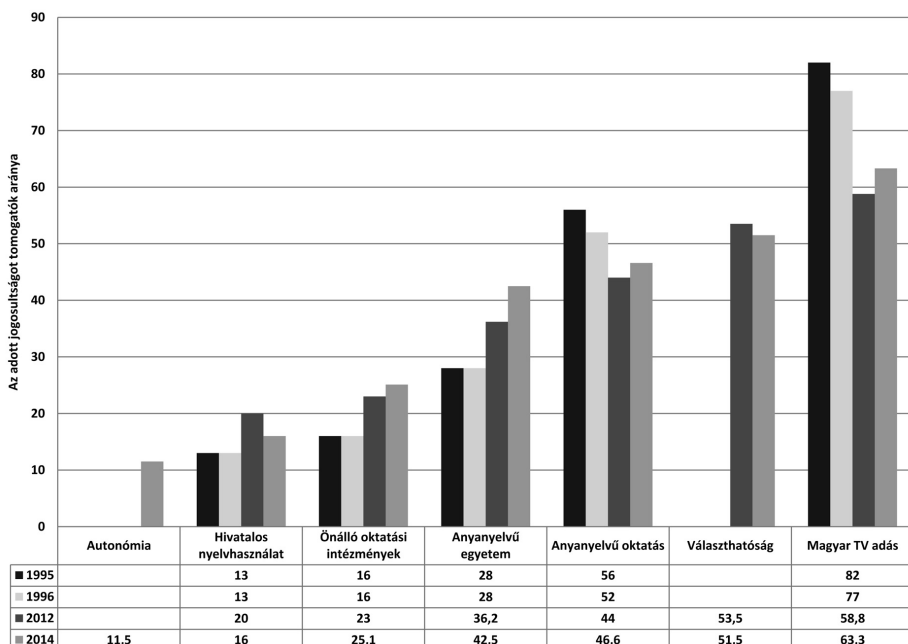
2. A különböző célkitűzések és jogosítványok megítélése

Az elemzett vizsgálatok közül az 1995-ös, 1996-os, valamint a 2012-es és 2014-es kérdezett rá azonos módon a magyarokat érintő kisebbségi jogosítványok, illetve etnopolitikai célkitűzések támogatottságára. Az említett célkitűzések többsége a Bauböck által vázolt tipológiában az *etnikai identitás reprodukciójához* kötődő nyelvi-kulturális jogosítvány. Ilyen az anyanyelvű oktatás („Ön egyetért-e azzal, hogy a magyarok alap- és középfokon anyanyelvükön tanuljanak?”), a magyar nyelvű egyetemi oktatás („... hogy az egyetemen anyanyelvükön tanuljanak,”), az önálló oktatási intézmények („... hogy különálló iskoláik és egyetemeik legyenek?”), a hivatalos nyelvhasználat („... az anyanyelvüket használhassák a közhivatalokban – önkormányzat, bíróság stb.?), illetve az államilag finanszírozott magyar nyelvű televízióadás („... hogy a közszolgálati televízióban a magyaroknak szóló műsorok legyenek?”). 2012-ben ezek mindegyike a román kisebbségpolitikai gyakorlat részét képezte. Ahogy azt érintettük, a hivatalos nyelvhasználatot szabályozó törvény 2001-

ben született meg, így 1995/1996-ban még (jogilag) csupán a román nyelv volt használható a közhivatalokban. A területi autonómia(törekvések) elfogadottságára („Ön egyetért-e azzal, hogy a magyarok a többségében általuk lakott területeken autonómiával rendelkezzenek?”) a 2014-es vizsgálat kérdezett rá. Láthattuk, hogy Bauböcknél (illetve a kérdést tárgyaló normatív politikatudományi szakirodalomban általában) ez az adott kisebbségi csoport *különálló politikai közösség*ként való elismerését jelenti, ami – a létező pluralista elemek ellenére – nem része a román kisebbségpolitikai gyakorlatnak. Végül rákérdeztünk a választhatóság kérdésére („Ön egyetért-e azzal, hogy a magyarok olyan közfunkciókba, mint a polgármester vagy a parlamenti képviselő, megválaszthatók legyenek?”), ami az *általános állampolgári egyenlőség* elfogadottságának egy mutatója. Ezt a kulturális különbségek politikai menedzsentje szempontból egyfajta integracionista minimumnak tekinthető, amely így kívül van a Bauböck-féle tipológián (annak mintegy magától értetődő alapja).

3. ábra

Egyetért azzal, hogy az erdélyi magyarok rendelkezzenek az alábbi jogokkal?
(Igen válaszok aránya; Románia, nem magyar nemzetiségűek; 1995, 1996, 2012, 2014)

Forrás: IMAS; Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

A 2000-es, 2001-es, 2002-es és 2006-os vizsgálatokban a magyarokat érintő jogosítványok kérdése a 3. táblázatban látható formában szerepelt. Így, bár az eredmények nem vethetők ugyan össze maradéktalanul, az időbeli trendek alapvonalairól mégis képet alkothatunk.

3. táblázat

A magyar nyelvű oktatás, az autonómia, illetve a kettős állampolgárság támogatottsága 2000 és 2006 között (Románia, nem magyar nemzetiségűek)

	2000	2001	2002	2006
A román állam biztosítsa az iskolarendszer minden szintjén a magyar nyelvű oktatást	42,6	31,6	51,6*	47,3*
Azokban a megyékben, ahol többséget képeznek a magyarok, nagyobb fokú autonómiával kellene rendelkezzenek	-	20,4	19,1	18,6

* 2002-ben a magyar nyelvű oktatásra vonatkozó kérdés a következő: „A román állam biztosítsa a magyar gyermekek számára az anyanyelvi oktatást”.

Forrás: CCRIT (Etnobarometer 2000); MetroMedia Transilvania (Etnobarometer 2001; 2002)

Az első megállapítás, hogy a különböző kisebbségi jogosítványok, illetve etnopolitikai célkitűzések támogatottsága/legitimitása igen alacsony. Elsőként a választhatóság kérdését kell kiemelnünk. A (nem magyar) lakosság alig több mint fele ért egyet azzal, hogy a polgármesteri, illetve parlamenti képviselői pozíciókért magyarok is versenybe szállhatnak. Másodszor a létező nyelvi-kulturális jogosítványok támogatottsága is igen alacsony. A románok többsége szerint nem helyes, hogy a magyarok anyanyelvükön tanulhatnak, az önálló magyar nyelvű tanintézményeket pedig csupán a románok negyede tartja jogosultnak. A magyar nyelv hivatalos használata ennél is elutasítottabb, ami nyilvánvalóan a törvény tényleges alkalmazásának legnagyobb akadálya. A románok kétharmada tartja elfogadhatónak a magyaroknak szóló tévéműsorokat (a közszolgálati csatornákon). Az autonómiát a románok alig több mint 10%-a lenne hajlandó elfogadni.

A második megállapítás, hogy a kisebbségi jogok elutasítotttsága/elfogadottsága vonatkozásában nincs egyértelmű időbeni trend. Az önálló oktatási intézmények és a magyar nyelvű egyetem tekintetében valamelyest nőtt az elfogadottság, míg a magyar nyelvű televízióadás és az anyanyelvű oktatás esetében egyértelműen csökkent. Az eredmények alapján a 2000 utáni periódus vonatkozásában nem tartható az a narratíva, hogy (az RMDSZ kormányzati szerepvállalását eredményező politikai alkufolyamat következtében) a román közvélemény egyre pozitívabban viszonyul a magyarok (mérsékelt) etno-politikai célkitűzéseikhez és politikai szerepvállalásához.³³

³³ Ez a narratíva jelenik meg a következőknél: HORVÁTH István – LAZÁR, Marius: *Dinamica relațiilor interetnice din ultimul deceniu*, *Altera*, 2001/16., 120–136. p.; VERES: *Nemzeti*

A harmadik megállapítás, hogy a román társadalom különböző társadalmi rétegei, illetve politikai szegmensei meglehetősen egységesen ítélik meg a magyar etnopolitikai követeléseket, illetve nyelvi-kulturális jogokat (lásd a *Mellékletet*). A háttérváltozók szerepét egyrészt kereszt táblákon, másrészt bináris logisztikus regressziós modelleken keresztül vizsgáltuk, a 2014-es adatfelvételen. A függő változó a hivatalos nyelvhasználat, az anyanyelvi oktatás, az autonómia, illetve a választhatóság elfogadottsága volt. Magyarázó változóként a régió, a település típusa, mérete, az életkor, a nem, az iskolai végzettség, a jövedelem, a vallás, a személyes migrációs tapasztalat, a külföldön élő háztartástag, a választói aktivitás, illetve a politikai opció került be a modellbe. Nagelkerke R^2 alacsony (0,148, 0,137, 0,134, illetve 0,127) mutatják, hogy a bevont változók mentén viszonylag kismértékűek a különbségek.

Ilyen különbségek mindazonáltal léteznek. Többek között a regionális különbségek emelhetők ki. A magyar közösséggel kapcsolatban lévő erdélyi románok számára nagyobb arányban fogadhatók el a nyelvi-kulturális jogok. Ugyanakkor az összefüggés nem igaz a választhatóság és az autonómia esetében. A falun élők nagyobb arányban értenek egyet az anyanyelvi oktatással, illetve az autonómiával. A kis és középvárosok lakói között tapasztalható a legnagyobb intolerancia a kisebbségi jogok, etnopolitikai célok minden fajtájával szemben.

A személyi szintű alapváltozók hatása csekély. A kereszt táblák alapján elmondható, hogy a fiatalok számára kisebb arányban fogadható el az anyanyelvű oktatás, illetve a magyarok választhatósága, a regressziós modell azonban nem mutatott szignifikáns összefüggést. A nem és az iskolai végzettség nincs hatással a magyar célkitűzések megítélésére.

A vallás szerepe viszont egyértelműen meghatározó. A nem ortodox románok minden kérdésben megengedőbbek a magyarokkal szemben. A politikailag passzívak szintén megengedőbbek vagy érdektelenekek a magyarokkal szemben. Klaus Johannis és Victor Ponta támogatói között (a 2014-es elnökválasztás második fordulójában) nincs szignifikáns különbség a nyelvi-kulturális jogok és az autonómia vonatkozásában, Ponta hívei viszont nagyobb arányban zárnak ki a magyarokat a választott funkciókból.

A magyar és román állampolgárság-politikák

A hatályos magyar és román állampolgárság-politikák nagyfokú hasonlóságot mutatnak. Ahogy Constantin Iordachi megjegyezte, a román szabályo-

---

identitás Erdélyben...; VERES Valér: *Analiza comparată a identităţii minorităţilor maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése*, 44. Műhelytanulmányok 2., Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2008.

zás a magyar törvényhozók számára mintegy modellként szolgált, amikor a könnyített honosítást lehetővé tevő módosítást kidolgozták.³⁴ A választás egyik motivációja, hogy a várható román tiltakozásoknak ekképpen vegyék elejét. Miközben a törvénykezés hasonló, nagy különbség van az állampolgársági törvény módosításáig vivő politikai folyamatok, illetve a törvénykezés diskurzív keretében.

1. A magyar állampolgársági törvény és annak erdélyi (magyar) fogadtatása

Az 1989 utáni magyar politikai élet egyik fontos jellegzetessége, hogy a politikai közösség (nemzet) meghatározását illetően intenzív és látványos küzdelem folyt. A jobboldali pártok a nemzet nyelvi-kulturális meghatározását kívánták intézményesíteni, amely a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségeket is magukban foglalta. Programjuk a politikai határok által szétszabdalt nemzet újraegyesítése volt. A 2001-es státustörvény (illetve az általa bevezetett magyar igazolvány) volt az első olyan kezdeményezés, amely a magyar állam és a kisebbségben élő magyarok között személyes-bürokratikus jogviszonyt teremtett. A törvényt sokan egyfajta kvázi-állampolgársággént értékelték,³⁵ érdemes azonban leszögezni, hogy jobboldali fősodor (Fidesz) számára épp a státustörvény adott felmentést az alól, hogy az állampolgárságra vonatkozó jogszabályokat megváltozassák. A Fidesz a 2004-es kettős állampolgárságra vonatkozó népszavazás előtt nem támogatta a határon túli magyarok állampolgársághoz juttatását. A baloldal és a liberális értelmiség magyar nemzetre vonatkozó víziója radikálisan eltért a jobboldalétól. Az ideáljuk az alkotmányos patriotizmus volt, amiből egy radikális és militáns antietnicista álláspont következett. E szerint a magyar nemzethez való tartozást mentesíteni kell az etnikai (vagy akár nyelvi-kulturális) kritériumoktól.³⁶ A magyar bal-liberális oldal vehemensen el-

³⁴ IORDACHI, Constantin: From Disentanglement to Interdependence. State Citizenship in Romania and Hungary: 1945–2012, In: BLOMQUIST, Anders E. B. – IORDACHI, Constantin – TRENCSENYI Balázs (eds.). *Hungary and Romania Beyond National Narratives*, Peter Lang, Bern, 2013, 711–771. p.

³⁵ L.: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs – IEDA, Osamu – VIZI Balázs – HALÁSZ Iván (eds): *The Hungarian Status Law. Nation Building and/or Minority Protection*, Slavic Research Center, Hokkaido University, Sapporo, 2004.

³⁶ A német referenciák elsődlegesek. Az alkotmányos patriotizmus kifejezés maga is német eredetű, és olyan második világháború utáni politikai filozófusokhoz kötődik, mint Jaspers, Stemberger vagy Habermas. Ezek a filozófusok a német nemzettudat úgynevezett *normalizálódás* (a náci idők előtti formákhoz való visszatérése) ellen foglaltak állást. E helyett egy új (posztetnikus, vagy poszt nacionális) identitást javasoltak, amely a demokratikus normák és a kritikai nyilvánosság támogatásában gyökerezik. L.: MÜLLER, Jan-Werner: *Constitutional Patriotism*, Princeton University Press, Princeton, 2007.

lenezett minden olyan módosítást, amely a magyar állam és a kisebbségi magyar közösségek tagjai közötti viszonyt kodifikálta. A kérdés többször a politikai küzdelem homlokterébe került. Ezen alkalmak közül a leghírhedtebb a 2004. december 5-i népszavazás. Az állampolgársági törvény módosítására 2010-ben, a bal-liberális oldal politikai összeroppanása után került sor.

Az új szabályozás, amelynek alapján a külhoni magyarok magyarországi lakhely nélkül juthatnak állampolgársághoz, 2011 januárjában lépett hatályba. Ez a magyar állam és a kisebbségi magyar közösségek viszonyában egyértelmű paradigmaváltást jelentett, amit a Bauböck-tipológiában a diaszpóra-identitás irányában történő jelentős elmozdulásként értékelhetünk.

Ahogy azt érintettük, a magyar állampolgárság-politikát Salat Levente kommunitárius nézőpontból kritizálta.³⁷ Az RMDSZ, illetve az erdélyi magyar politikai osztály azonban nem alakított ki – ehhez hasonló – koherens álláspontot. A törvény hatályba lépése után szembetűnő volt az RMDSZ-es politikusok megosztottsága. Egyes vezetők demonstratív módon az elsők között kérvényezték az állampolgárságot,³⁸ Markó Béla (a szövetség akkori elnöke) azonban nyilvánosan kijelentette, hogy nem igényli azt.³⁹ Ugyancsak Markó volt az, aki (már nem RMDSZ-elnökként) nyíltan állást foglalt a szavazati jog kiterjesztése ellen.⁴⁰ A kettős állampolgársággal szembeni kritika nyilvánvalóan széleskörű volt az RMDSZ vezetői és a párt értelmiségi holdudvara körében. Ugyanakkor – látva a magyar népesség részéről tapasztalható egyértelműen támogató magatartást – a szövetség pragmatikus, támogató álláspontra helyezkedett, 2015 után pedig (hivatalosan is) bekapcsolódott a honosítással kapcsolatos ügyintézésbe.

A magyar állampolgárság-politika megítélése az erdélyi magyar közösségen belül meglehetősen egyértelmű. Vagyis elmondható, hogy azt a legtöbb erdélyi magyar nem az erdélyi elitek – sokak számára amúgy sem hiteles – autonómia-törekvéseit aláásó intézkedésként fogja fel. Míg 2012-ben volt egy 9%-os réteg, amely ellenezte a magyar állampolgárság-politikát, mára annak támogatottsága az erdélyi magyar közvéleményben gyakorlatilag egyértelmű.⁴¹

³⁷ SALAT: *i.m.*

³⁸ GARZÓ Ferenc, MTI: Kettős állampolgárság – vegyes megítélés, *szatmar.ro*, 2011. január 5., <http://www.szatmar.ro/Kettos_allampolgarsag_vegyes_a_megiteles/hirek/37445> (letöltve: 2015. 12. 05.).

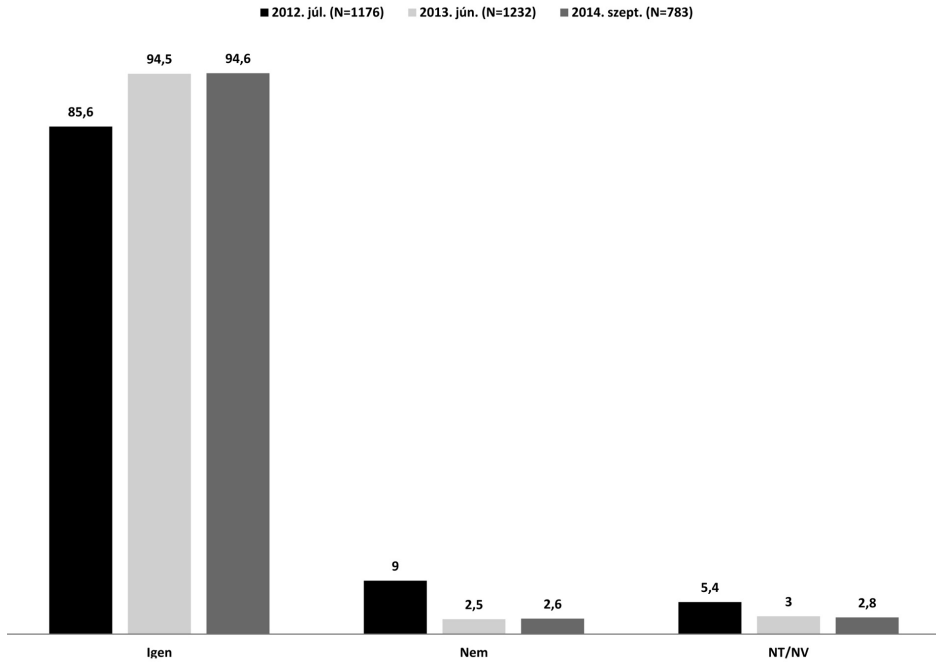
³⁹ Markó Béla egyelőre nem igényel magyar állampolgárságot, *Népszava Online*, 2011. január 4., <<http://nepszava.hu/cikk/380701-marko-bela-egyelore-nem-igenyel-magyar-allampolgarsagot>> (letöltve: 2015. 12. 05.).

⁴⁰ Markó a magyarországi szavazati jog ellen, *szatmar.ro*, 2011. július 10., <http://www.szatmar.ro/Marko_a_magyaorszagi_szavazati_jog_ellen/hirek/42622> (letöltve: 2015. 12. 05.).

⁴¹ Szlovákiában, ahol az állam komoly ellenlépéseket tett, a magyar állampolgárság-politikához való viszony megosztja az ottani közösséget (RAVASZ Ábel: Szlovákiai magyarok mint választók, 2009–2013, *Magyar Kisebbség*, 2013/2., 42–68. p.).

4. ábra

A magyar állam 2011 januárja óta állampolgárságot biztosít a vele szomszédos országokban élő magyarok számára. Ennek nyomán sok erdélyi magyar is igényelte és megkapta a magyar állampolgárságot. Ön egyetért-e ezzel? (Erdélyi magyarok)

Forrás: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

2014. szeptemberi eredményeink szerint a 18 év fölötti erdélyi magyarok 32,3%-a rendelkezik magyar állampolgársággal. Ez a 2012-es és 2013-as adatokhoz képest igen nagyarányú növekedést jelent. Azzal együtt, hogy a kérelmezés üteme lelassult, a magyar állampolgárok aránya a közeljövőben várhatóan meghaladja az 50%-ot.

Egyértelmű, hogy a (társadalmi és földrajzi értelemben) mobilabb rétegek igényelték nagyobb arányban az állampolgárságot. Így a fiatalok között már 50, a férfiak esetében 37, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében 57, a nagyvárosban élők között 39%-os az állampolgársággal rendelkezők aránya. Ezzel szemben az idősek 21, a nők 29, az elemi és általános iskolát végzettek 14, az 5000 fő alatti településeken élők 30%-a magyar állampolgár.

4. táblázat

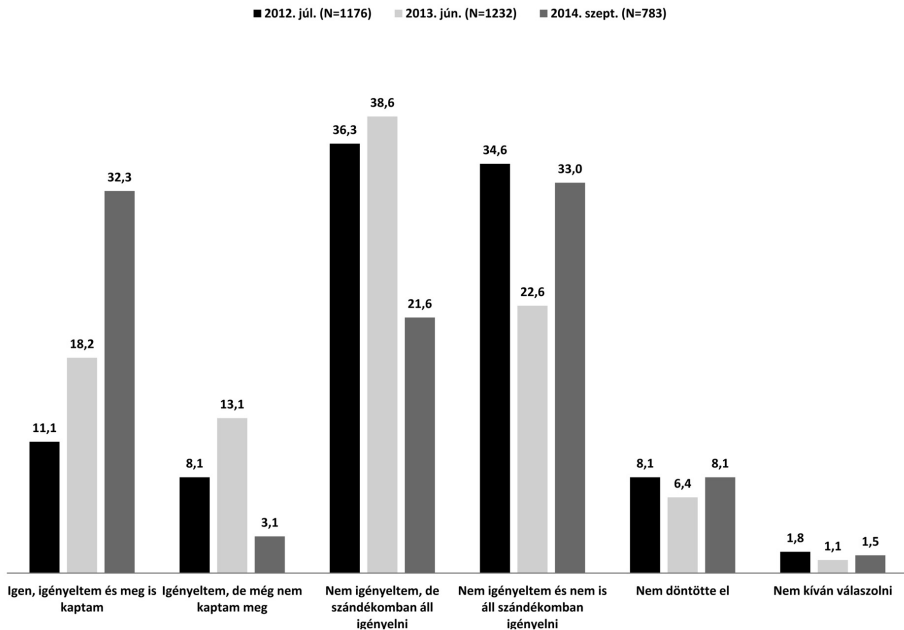
Ön igényelte-e a magyar állampolgárságot? (Erdélyi magyarok, 2014)

		Igényelte	Szándékozik igényelni	Nem szándékozik igényelni, nem válaszol
Korcsoport	18-34 (N=204)	50,0	21,1	28,9
	35-54 (N=264)	33,0	27,3	39,8
	55+ (N=316)	21,8	13,6	64,6
Nem	férfi (N=374)	37,1	20,4	42,5
	nő (N=411)	29,4	19,7	50,9
Iskolai végzettség	elemi, általános (N= 163)	14,1	14,1	71,8
	szakiskola (N=191)	26,2	26,7	47,1
	érettségi (N=279)	35,8	21,1	43,0
	egyetem (N=151)	57,0	15,9	27,2
Településméret	100 000 felett (N=175)	38,9	16,0	45,1
	5000-100 000 (N=235)	31,9	21,7	46,4
	5000 alatt (N=376)	30,4	20,6	47,6
Összesen		33,0	20,1	47,0

Forrás: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

5. ábra

Ön igényelte-e a magyar állampolgárságot? (Erdélyi magyarok)

Forrás: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

2. A magyar állampolgárság-politika román fogadtatása

Bauböck tipológiája az állampolgársághoz való viszonyulások megértésében is segítséget jelent. Az extra-territoriális állampolgárság ebben a tipológiában kétféle politikai törekvésnek lehet az eszköze: a *diaszpóra-identitás* kialakításának, megerősítésének, illetve a *kondomínium*nak. Az állampolgárság, illetve a nemzetközi viszonyok modern államberendezkedést megalapozó úgynevezett *vesztfáliei paradigma* a terület, a lakosság és kormányzás szoros egységére épül. Ebben a rendszerben a kettős állampolgárság egyértelműen anomália (amit lehetőség szerint meg kell szüntetni), mivel nem értelmezhető másként, mint az állami szuverenitás megkérdőjelezéseként. Más szóval, aki egy klasszikus nemzetállami modellben gondolkodik, az az extra-territoriális állampolgárságot nem értelmezheti másként, mint a szuverenitás megosztására irányuló törekvésnek. Több ország esetében a szuverenitás ezen klasszikus-modern felfogása áll a kettős állampolgárságot tiltó rendelkezések mögött. Legalábbis retorikai szinten ez az elképzelés fogalmazódott meg Szlovákia részéről, amikor a magyar állampolgársági törvényre adott

válaszként megtiltotta a szlovák állampolgárok számára a kettős állampolgárságot.

Románia azonban (Horvátország és Szerbia mellett) azon államok közé tartozott, amelyek gyakorlatilag nem tettek semmilyen ellenlépést az egyszerűsített honosítás bevezetését követően. A magyar állampolgársági törvény módosítását követően az akkor ellenzékben lévő Szociáldemokrata Párt (PSD) fogalmazott meg nyilvános kritikát. A sajtóban a PSD több politikusa felvetette, hogy meg kellene vonni a kettős állampolgároktól a választhatóság és a közhivatalok viselésének jogát (erre a 2003-as alkotmánymódosítás óta van lehetőségük), azonban az ügy nem jutott a parlamenti beadvány szintjéig sem. Korábban a magyar státustörvény kapcsán a román reakciók valamivel hevesebbek voltak, de akkor sem voltak például a szlovák reakciókhoz foghatóak.

3. Állampolgárság-politika és a nemzeti közösség újrafogalmazása Romániában

A magyar állampolgárság-politika viszonylag kedvező román fogadtatása azokkal a fejleményekkel állnak összefüggésben, amelyek a román politikai osztályt és a nemzet hivatalos meghatározását eltávolították a vesztfáliai paradigmától.⁴² Ahogy korábban érintettük, Romániában nagymértékben különböző az állampolgárság-politikát övező politikai kontextus. A legfontosabb, hogy itt a kérdés nagyfokú konszenzusnak örvendett, és nem voltak jellemzőek a román politikai közösség (nemzet) mibenlétével kapcsolatos politikai viták.

⁴² A kettős állampolgársággal szembeni tolerancia nyilvánvalóan globális trend. Lásd a <<http://eudo-citizenship.eu/>> honlapot, illetve FAIST-KIVISTO: *i.m.*; HOWARD, Marc Morjé: *The Politics of Citizenship in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009; DUMBRAVA, Costică: External Citizenship in European Union Countries, *Ethnic and Racial Studies*, 37(3), 2014, 2340–2360. p. Több korábbi elemzés arra mutatott rá, hogy a kettős állampolgárságot támogató diskurzusok különböznek Nyugat- és Kelet-Európában. Eszerint nyugaton a többes állampolgárság a migránsintegráció eszköze és a politikai közösség (*demos*), illetve lakónépesség közti különbség felszámolását sürgető liberális diskurzushoz kötődik. Ezzel szemben Kelet-Európában az állampolgárság-politika a történelmi jóvátétel, a nemzeti közösség kiterjesztése és az emigráns közösségekkel való kapcsolattartás eszköze. L.: BAUBÖCK, Rainer – PERCHINIG, Bernhard – SIEVERS, Wiebke (eds.): *Citizenship Policies in the New Europe*. Expanded and Updated Edition, IMISCOE Research – University of Amsterdam Press, Amsterdam, 2009. Újabb elemzések túlzónak találják a *polgári* Nyugat, *etnikus* Kelet szembeállítását, és azt hangsúlyozzák, hogy a nacionalizmus a nyugati állampolgárság-politikáknak is meghatározója. L.: DUMBRAVA, Costică: *Nationality, Citizenship and Ethno-Cultural Belonging*. *Preferential Membership Policies in Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.

Ezzel együtt a nemzeti közösség hivatalos definíciójának változása nem volt kevésbé radikális, Románia helyzete igen kényes volt ebben a tekintetben. Ezt Iordachi azzal a sajátos kettős pozícióval magyarázta, ami Romániát ebben a kérdésben jellemzi.⁴³ Románia a brubakeri értelemben egyszerre nemzetiesítő állam az erdélyi magyarokkal és etnikai anyaország a moldovai, ukrainai, valamint szerbiai románokkal szemben. A kettős állampolgárság intézményéhez történő (kizárólag vagy elsősorban) a magyar kérdést szem előtt tartó viszonyulást ráadásul igencsak megnehezíti a több mint hárommillió nyugat-európai román migránsközösség megléte.

1989 előtt a Ceaușescu-rezsim a vesztfáliai paradigma egy végletekig feszített változatát propagálta. Először is, a (növekvő mértékben monoetnikus⁴⁴) nemzetiesítő politika fókuszában a kisebbségek álltak, retorikai szinten elsősorban az erdélyi magyarok.⁴⁵ A nyolcvanas évek egyben a román–magyar viszony mélypontja is volt. Miközben a magyar fél az erdélyi magyarok kisebbségi és emberi jogainak tiszteletben tartását kérte számon, a románok a belügyeikbe való beavatkozást emlegettek.⁴⁶ A román nézőpont szerint a magyar nemzetpolitika, illetve az erdélyi magyarokkal való kapcsolatápolás gyakorlatilag minden formája elfogadhatatlannak minősült. Ez az álláspont a kilencvenes és kétezres évek során fokozatosan megváltozott, egészen addig, hogy a 2010-ben elfogadott *könnyített honosítást* gyakorlatilag nem érte román bírálata.

Másodsorban, Románia saját határon túli nemzettársaihoz való viszonya is átalakult.⁴⁷ A nyolcvanas években felerősödött nacionalista retorika gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta Besszarábia és Észak-Bukovina kérdését. 1991-

⁴³ IORDACHI, Constantin: Politics of citizenship in post-communist Romania. Legal traditions, restitution of nationality and multiple memberships, In: BAUBÖCK-PERCHINIG-SIEVERS (eds): *i.m.*, 177–211. p.

⁴⁴ L.: VERDERY, Katherine: *National Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, University of California Press, Berkeley, 1991.

⁴⁵ Más, szintén jelentős kisebbségek, mint a zsidók vagy a németek nem voltak a hivatalos propaganda célkeresztjében. Mindazonáltal kiemelhetjük a szelektív migrációs politikát, amely a németeket és a zsidókat kiengedte az országból. A két közösség felszámolódásában nyilvánvalóan kulcsszerepe volt az etnikailag szintén szelektív német és izraeli bevándorlási politikának (BRUBAKER, Rogers: The migration of ethnic unmixing in the new Europe, *International Migration Review*, vol. 32, no 4, 1998, 1047–1065. p.). A román részről történő hozzájárulást azonban ezzel együtt sem nevezhetjük másnak, mint nem erőszakos etnikai tisztogatásnak.

⁴⁶ L.: IORDACHI: From Disentanglement to Interdependence...

⁴⁷ L.: GHINEA, Cristina – HORVÁTH István – POPESCU, Liliana – STOICIU, Victoria: *Republica Moldova în conștiința publică Românească*, Fundația Soros România, București, 2011; IORDACHI, Constantin (coord.) – LEONESCU, Ștefan – TODERIȚĂ, Alexandra – SILAGHI, Claudia – GHINEA, Cristian: *Redobândirea cetățeniei române. Reacquiring the Romanian citizenship*, Curtea Veche, București, 2012; PANAINTE, Sergiu: *Redobândirea cetățeniei române: o politică ce capătă viziune?*, Fundația Soros România, București, 2013; CULIC,

ben viszont Románia volt az első kelet-európai állam, amely extra-territoriális állampolgárságot kínált az ott élő románoknak. Azt is ki kell emelnünk, hogy a maga korában igen radikális lépés ellenére a román nemzetpolitika nemzetközi szinten kevésbé tűnt látványosnak. A viszonylagos láthatatlanság megőrzése több tényezőnek köszönhető. Egyrészt – ahogy említettük – a kérdést politikai konszenzus övezte. Másrészt igen sikeresnek mondható az állampolgárság-politika diskurzív keretezése. Costică Dumbrava megfogalmazásában az állampolgárság politika „gondos polgári köntösbe öltöztetéséről van szó”,⁴⁸ aminek több előfeltétele és következménye volt. Egyrészt az 1991-es állampolgársági törvény nem nevezi nevén a két világháború között létezett Nagy-Románia egykori állampolgárait, hanem olyan egykori állampolgárokról beszél, akik „saját akaratukon kívül, illetve döntésüktől függetlenül” veszítették el a román állampolgárságot. Ez a formula nem csupán rájuk, hanem a kommunizmus üldözötteire, migránsokra és egyéb kategóriákra is vonatkozik. Másrészt következetesség mutatkozik abban, hogy Románia az egykor területein kívül élők (elsősorban a szerbiai vlachok) számára nem tette lehetővé a könnyített honosítást. Végül, a moldovai és ukrainai románok állampolgársága egyértelműen más prioritásoknak (nevezetesen az EU-csatlakozásnak) volt alárendelve. 2001 és 2007 között a könnyített honosítás kérdése nem csupán hiányzott a közbeszédből, hanem a végrehajtását gyakorlatilag fel is függesztették. A honosítás csak az EU-csatlakozás után kapott lendületet. Ezt követően a kérdés a közbeszédben is hangsúlyosabb szerepet kapott, elsősorban miután Traian Băsescu államelnök ismételten tematizálta azt.

5 táblázat

*A román állampolgárság visszaigénylésére vonatkozó feldolgozott akták száma
1991 és 2014 között*

Év	Akták száma	Év	Akták száma
1991–2001	108 000	2008	4599
2002	0	2009	21 999
2003	6	2010	41 843
2004	263	2011	47 128
2005	1603	2012	73 861
2006	489	2013	60 387
2007	664	2014	61 509

Forrás: PANAINTE: *i.m.*; <https://cetatenie.ro/>

Irina: From Restitution to Privileged Re-naturalisation. The Expansive Politics of Dual Citizenship in Romania after 1989, *Minority Studies*, 16 (2012), 125–152. p.

⁴⁸ DUMBRAVA, Costică: *Rolling Back History: the Romanian Policy of Restoration of Citizenship to Former Citizens*, CITSEE Story, Edinburgh, June 2013, <<http://www.citsee.eu/citsee-story/rolling-back-history-romanian-policy-restoration-citizenship-former-citizens>> (letöltve: 2015. 12. 05.).

6. táblázat
A román migránsállomány alakulása a fő befogadó országokban

	1980	1990	2000	2010	2013
Olaszország	3886	15 725	123 957	813 037	1 008 169
Spanyolország	930	765	47 854	810 471	800 400
Németország	74 251	1 144 848	324 085	134 911	438 000
Magyarország	160 423	139 690	133 077	189 055	232 793
Egyesült Államok	69 349	101 256	140 085	171 253	188 638
Izrael	193 905	151 154	139 278	182 099	105 488
Egyesült Királyság	3481	4031	21 684	53 081	103 421
Kanada	19 193	29 887	59 644	96 209	95 499
Ausztria	3223	28 723	24 647	56 932	73 900
Franciaország	13 143	15 725	123 957	54 305	57 689
Belgium	168	168	2487	21 634	52 700
Görögország	610	4762	21 132	45 289	38 597
Törökország	19 840	9324	20 853	23 232	30 706
Portugália	128	76	3008	3954	23 513
Svédország	1971	7991	11 646	16 184	23 299
Ausztrália	5652	10 932	12 700	17 449	18 130
Írország	469	423	5264	12 682	17 800
Svájc	2576	29 152	3146	7914	14 624
Dánia	208	952	2017	4186	13 615
Hollandia	1645	2361	4822	8716	13 606
Csehország	121	852	12 066	12 083	12 800
Norvégia	138	290	1105	2045	10 278
Szlovákia	48	147	3178	2751	5300
Lengyelország	6841	4986	3623	3632	2659
Összes (felsorolt)	582 199	1 704 220	1 245 315	2 743 103	3 381 624
Összes (egyéb országokkal együtt)	632 334	1 761 648	1 307 973	2 769 053	3 430 476

Forrás: World Bank Bilateral Migration Database

A kettős állampolgársággal szembeni tolerancia legfőbb meghatározója az igen nagyfokú elvándorlás, aminek nyomán a román politikai közösség maga is egyre inkább transznacionális jelleget ölt. Az 1991-es állampolgársági törvény az emigránsok számára is lehetővé teszi az állampolgárság megtar-

tását, illetve az arról való lemondás valójában egy igen bonyolult procedúrához kötött.

Az ezredfordulót követően igen nagy román migránsközösségek alakultak ki, elsősorban Olasz-, Spanyol- és Németországban. A román migránsok politikai részvétele (és ezen keresztül a román politikai közösség transznacionális jellege) a 2009-es és a 2014-es elnökválasztás során egyaránt tematizálódott.⁴⁹

A magyar állampolgárság és nemzetpolitika román közmegítélése

A magyar nemzetpolitikával kapcsolatos vélekedéseket három kérdésblokkon keresztül mutatjuk be. A 2000-ben, 2001-ben, 2006-ban és 2012-ben, valamint 2014-ben készült vizsgálatok több intézkedés elfogadottságára kérdezték rá. Az állampolgárságra vonatkozó kérdés („a magyar állam biztosítsa a magyar állampolgárságot a romániai magyarok számára”) mind az öt érintett vizsgálatban szerepelt. A kisebbségi törekvések politikai támogatására vonatkozó kérdés: „a magyar állam erősítse a kapcsolatait a romániai magyarság politikai szervezeteivel”. Emellett a vizsgálatok a kulturális támogatás két formájára kérdezték rá, az egyetemi oktatás támogatására („a magyar állam támogassa a romániai magyar nyelvű felsőfokú oktatást”) 2001-ben és 2012-ben, illetve az erdélyi magyaroknak nyújtott ösztöndíjakra („a magyar állam biztosítson tanulmányi ösztöndíjakat a romániai magyar diákok számára”) 2000-ben, 2001-ben és 2012-ben.

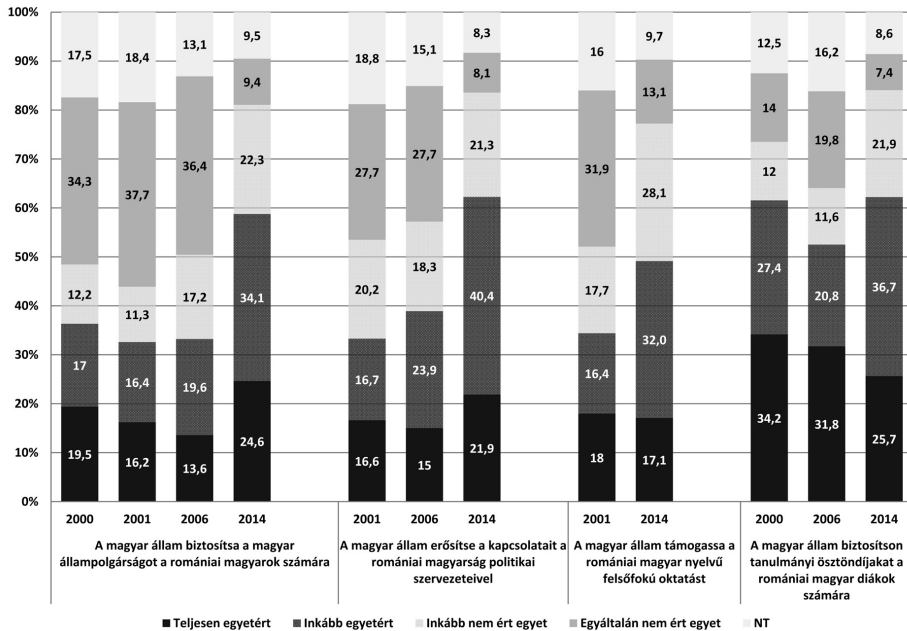
Elsőként az emelhető ki, hogy a magyar állam nemzetpolitikai aktivitása elfogadhatóbb a román közvélemény számára, mint az országon belüli kisebbségi jogok, legyen szó nem pusztán az autonómiáról, hanem akár nyelvi-kulturális jogosítványokról. Ez utóbbiakhoz viszonyítva a magyar állampolgárságot elfogadók egyharmados aránya már 2000 környékén is magasnak mondható.

Másodsorban, a magyar nemzetpolitikai aktivitás elfogadottsága egyértelműen növekedett. 2002-ben a románok 33,4%-a értett egyet azzal, hogy az erdélyi magyarok magyar állampolgárok lehessenek. 2012-ben ugyanez a szám – azonosan kérdésseltevés mellett – 58,7%-os. Szintén emelkedés tapasztalható a politikai szervezetekkel való kapcsolattartás vonatkozásában (2012-ben már 62,3%). Az emelkedő trend már a 2006-os vizsgálat eredményeiben megmutatkozott mindkét kérdés elfogadottságában. Ez utóbbi két intézkedéshez viszonyítva a románok kevésbé fogadják el az anyanyelvi oktatás számára nyújtott magyarországi támogatást. Ahogy érintettük a román

⁴⁹ L.: BUERAN, Toma: *Migrant Political Participation and Voting Behavior in Romania*, Presented at APSA San Francisco, 3–6 September 2015.

állam által finanszírozott magyar nyelvű oktatást ennél is kevesebben, a kérdezettek csupán harmada tolerálja. A magyarországi ösztöndíjak elfogadottsága konstans módon magas.⁵⁰

6. ábra
Egyetért-e az alábbiakkal? (Románia, nem magyarok)

Forrás: CCRIT (2000, 2006); MetroMedia Transilvania (Etnobarometer 2001, 2002), Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (2012)

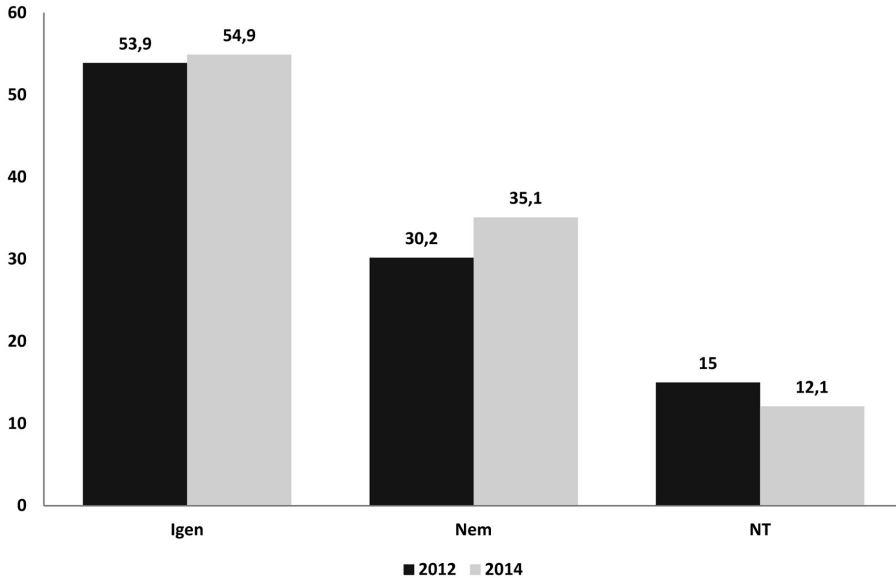
A 2012-es és a 2014-es vizsgálatok a magyar állampolgársági törvény elfogadottságára immár közvetlen módon is rá tudtak kérdezni. Az erre adott válaszok a 6. ábrán bemutatott trendet erősítik. A románok 54, illetve 55%-a egyetértett a 2010-ben elfogadott magyar szabályozással, ami lehetővé tette az erdélyi magyarok számára a magyar állampolgárság megszerzését. 2014-ben a nem válaszok enyhe emelkedése volt észlelhető a határozatlanok rovására.⁵¹

⁵⁰ A moldovai és ukrain diákoknak nyújtott ösztöndíj a román nemzetpolitika legszubsztanciálisabb tartópillére. 2010-ben 5000 moldovai és ukrain diák tanult állami ösztöndíjjal Romániában. L.: CULIC: *i.m.*

⁵¹ Ez nagy valószínűséggel a kérdés sorrendjének tudható be. 2012-ben elsőként a román nemzetpolitikai intézkedésekre kérdeztünk rá, majd ezt követően tértünk ki a

7. ábra

A magyar állam 2011 januárja óta állampolgárságot biztosít a vele szomszédos országokban élő magyarok számára. Ennek nyomán sok Romániában élő magyar is igényelte és megkapta a magyar állampolgárságot. Ön egyetért-e ezzel? (Románia, nem magyarok)

Forrás: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

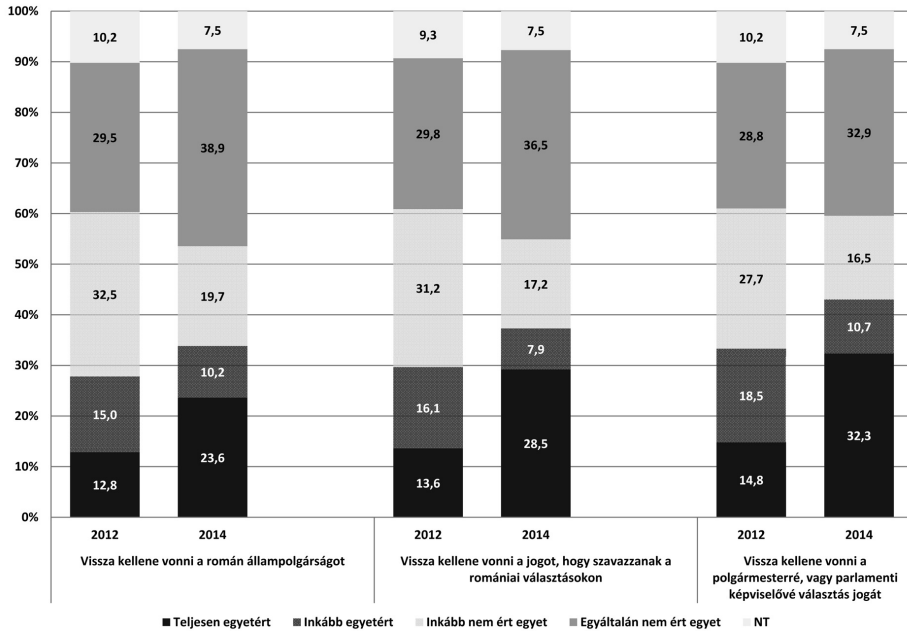
A magyar állampolgárság megítélését szintén megvizsgáltuk háttérváltozók szerint. Ki kell emelnünk, hogy a támogatók társadalmi profilja egyértelműbb, mint a kisebbségi jogok esetében. Ezt mutatja a Nagelkerke R^2 186-os értéke is (L.: *Melléklet*). Megállapítható, hogy a román társadalom *progresszívabb*⁵² rétegei toleránsabbak a magyar állampolgársággal szemben. 2014-ben az erdélyi románok 69%-a fogadta el azt, és nagyobb az elfogadottság a fővárosban, illetve a nagyvárosokban. Van egyfajta törés az idős, illetve a középkorú és fiatal nemzedékek között. Ez utóbbiak számára nagyobb arányban fogadható el a kettős állampolgárság. A keresztátlák szerint az iskolai végzettséggel nő az elfogadottság (még ha ez a regressziós modellben nem is szignifikáns). A nem ortodoxok – a kisebbségi jogokhoz hasonlóan – itt is megengedőbbek, illetve Victor Ponta támogatói hajlanak nagyobb arányban az elutasításra.

magyarra. 2014-ben megcseréltük a sorrendet. Lényeges, hogy a most jelzett ingadozás ellenére, a kérdések sorrendje nem bizonyult döntőnek.

⁵² A belső hierarchiák vonatkozásában elemző (illetve kritikus) álláspontot képviselünk. Mindazonáltal, ha a társadalom által progresszívabbnak tartott rétegek körében elterjedtebb egy attitűd, nagyobb esély van a további terjedésére.

8. ábra

Ön egyetért-e azzal, hogy azoktól a romániai magyaroktól, akik megkapták a magyar állampolgárságot, ... (Románia, nem magyarok)

Forrás: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Utolsó kérdésünk a lehetséges ellenintézkedésekre vonatkozott, amelyek a román állampolgárság megvonásától a szavazati jog, illetve a választhatóság megvonásáig terjedtek. Annak ellenére, hogy 2014-ben emelkedés volt tapasztalható, a román társadalom többsége elutasítja ezeket a radikális ellenlépéseket.

Összegző gondolatok

A magyar állam és a kisebbségi magyar közösségek közötti személyes jogi-bürokratikus viszony megteremtésére irányuló próbálkozásokat több oldalról kritizálták. A lehangosabb és legkonzekvensebb kritikusnak a magyar liberális értelmiség, illetve részben a baloldali pártok bizonyultak. Ők az extra-territoriális állampolgárságban a magyar politikai közösség etnicizálására irányuló törekvést láttak, amely az ország alkotmányos rendjét ássa alá. A kritika másik iránya – amit leginkább a szlovák diplomácia teljesített ki – a szomszéd országok szuverenitása iránti támadásként értékelte a magyar

nemzetpolitika törekvéseit. Az állampolgársági törvény módosítására adott szokatlanul kemény szlovák válasz kapcsán ilyen érvek hangzottak el.

A magyar állampolgársági törvény azonban egy (magyar kisebbségi) kommunárius perspektívából is kritizálható. Ezen álláspont szerint (amennyiben választani kell) egyértelműen az autonómia élvez prioritást a magyar állampolgársággal szemben, politikai programként pedig nem a (Budapestcentrikus) nemzeti újraegyesítés, hanem az önálló politikai közösség Románián belüli elismertetése az elsődleges. Salat Levente ebből a nézőpontból mutatott rá a magyar nemzetpolitika és az erdélyi magyar törekvések közötti feszültségre. Szerinte a magyar állampolgárság kiterjesztése jelentős mértékben csökkentette az autonómia megvalósíthatóságát, és az erdélyi magyarokat elindította az önálló politikai közösség felől a diaszpóra felé vezető úton.⁵³ Lényeges, hogy – miután az RMDSZ pragmatikus megfontolások alapján támogató álláspontra helyezkedett – a Salat által vázolt szempont csekély publicitást kapott.

Salat azt is hangsúlyozza, hogy a magyar fél kizárólag a többségi szereplőkkel való tárgyalások révén érhet el engedményeket. Ez a megközelítésmód egyben az RMDSZ a kilencvenes évek közepétől érvényben lévő doktrínájával is megegyezik, amely a felső szintű alkufolyamaton keresztül próbált eredményeket elérni, az intenzív etnikai mozgósítást, illetve a nemzetközi nyomásgyakorlást pedig gyakorlatilag kiiktatta az eszköztárából. E stratégia szempontjából kulcskérdés a román közvélemény állapota. Tanulmányunk a mono- vagy domináns-etnikus modell töretlen támogatottságát és a kisebbségi jogok elutasíthatóságát húzta alá. Mindez minimalizálja a tárgyalások útján való továbblépés esélyeit.

A magyar nemzetpolitikával szembeni növekvő tolerancia épp a monoetnikus modell dominanciája miatt lehet meglepő. Miközben nem pusztán az autonómiától, de a hivatalos magyar nyelvhasználatától, illetve a magyar nyelvű egyetemi oktatástól is elzárkózik a többség, a románok nagyobbik része el tudja fogadni a kettős állampolgárságot. Véleményünk szerint az ellentmondás csak látszólagos. A román közvélemény ugyanis az elmúlt évtizedekben nagymértékben eltávolodott a vesztfáliai paradigmától és egyre természetesebbnek veszi a politikai közösség transznacionális jellegét. Ennek köszönhetően a többség nem támogatja a magyar állampolgárokkal szembeni ellenintézkedéseket sem. Ez nem azt jelenti, hogy kizárt, hogy a jövőben ilyen intézkedések életbe lépnének, de amennyiben ez történik, nem a választói nyomás kényszere alatt.

⁵³ SALAT: *i.m.*, 66–67. p.

Melléklet

A magyar politikai célok és kisebbségi jogok támogatottságát meghatározó háttérváltozók (alapmegoszlások és bináris logisztikus regressziós modell)

	Hivatalos nyelvhasználat	Anyanyelvű oktatás	Autonómia	Választhatóság	Állampolgárság											
Régió	Munténia	10,0	0,243	0,000	40,7	0,525	0,000	9,6	1,022	0,937	46,1	1,022	0,937	45,5	0,338	0,000
	Moldva	16,6	0,450	0,001	53,6	0,921	0,679	11,8	0,888	0,699	58,3	0,888	0,699	50,7	0,474	0,000
	Olténia	8,8	0,187	0,000	36,8	0,396	0,000	17,6	1,186	0,632	56,0	1,186	0,632	51,2	0,460	0,001
	<i>Erdély (ref.)</i>	27,6			55,1			11,3			51,9			68,6		
	Falu	17,4	1,755	0,106	50,2	3,506	0,000	14,3	2,123	0,040	50,8	1,230	0,524	52,8	0,690	0,164
Településtípus	<i>Város (ref.)</i>	14,5			41,6			9,3			51,5			55,2		
	Bukarest	13,8	1,178	0,749	49,1	0,493	0,066	4,6	0,245	0,030	57,4	0,531	0,235	57,5	1,999	0,064
	100 000+	19,1	0,946	0,891	59,8	0,642	0,176	8,5	0,466	0,110	69,9	0,922	0,811	67,3	1,849	0,051
	20-100 000	5,1	0,155	0,001	29,9	0,147	0,000	4,4	0,195	0,005	32,1	0,399	0,005	34,8	0,442	0,020
	5-20 000	9,7	0,374	0,041	42,7	0,293	0,001	10,7	0,588	0,304	38,8	1,163	0,704	42,9	0,664	0,239
Kor	1000-5000	22,7	1,906	0,012	42,7	0,732	0,115	22,2	2,211	0,005	43,5	0,414	0,001	51,2	0,719	0,088
	<i>1000 alatti (ref.)</i>	14,5			46,6			10,2			53,2			56,1		
	18-34	16,1	1,083	0,746	44,3	0,719	0,064	13,4	1,675	0,061	45,9	0,675	0,061	58,1	1,384	0,066
	35-54	16,2	1,158	0,515	45,6	0,769	0,106	11,9	1,373	0,225	54,4	1,373	0,225	57,9	1,424	0,029
	55+ (ref)	14,9			49,1			9,1			52,2			46,3		
Nem	Férfi	14,8	0,861	0,410	45,4	0,898	0,417	11,3	0,901	0,615	50,3	0,897	0,600	54,7		
	Nő (ref)	16,5			47,5			11,6			52,0			53,0		
	Alapfok	18,7	1,625	0,139	48,8	1,018	0,939	12,6	1,726	0,175	43,5	1,816	0,136	45,9	0,756	0,243
	Szakiskola	17,9	1,490	0,185	52,0	1,347	0,174	13,4	1,614	0,200	57,9	1,640	0,184	58,0	1,204	0,401
	Érettség	14,0	1,173	0,552	42,0			11,6	1,645	0,137	49,3	1,695	0,115	53,9	0,983	0,928
Jövedelmi szegény	<i>Felsőfok (ref.)</i>	13,4			46,5			6,9			55,0			57,0		
	Nem jövedelmi szegény	15,3	0,890	0,620	45,1	1,289	0,150	14,9	0,948	0,835	53,1	0,948	0,835	55,1	0,797	0,195
	<i>Jövedelmi szegény (ref.)</i>	17,0			51,1			10,9			44,3			49,4		
	Egyéb	24,5	1,890	0,048	63,2	1,870	0,014	21,6	2,246	0,011	70,1	2,246	0,011	75,8	2,145	0,002
	<i>Ortodox (ref.)</i>	14,9			45,1			10,6			49,5			51,1		
Vallás	Nincs	15,1	0,633	0,086	51,2	0,748	0,162	10,3	0,619	0,086	50,9	0,631	0,098	51,3	0,448	0,000
	<i>Van (ref.)</i>	20,5			45,9			18,6			53,1			72,2		
	Nincs	15,2	0,623	0,075	47,1	1,022	0,930	10,9	0,748	0,389	50,0	0,792	0,486	52,2	0,724	0,210
	<i>Van (ref.)</i>	22,2			46,5			17,4			64,4			65,2		
	Passzív	18,9	1,608	0,065	52,5	1,735	0,006	18,6	1,814	0,018	49,2	1,065	0,847	52,7	1,019	0,924
Politikai aktivitás	Valószínű	16,3	1,100	0,703	41,0	0,872	0,467	9,6	1,065	0,847	44,6	0,814	0,018	58,8	1,169	0,402
	Biztos választó	14,6			46,3			10,2			53,2			53,7		
	Ponta	13,5	0,981	0,934	45,0	1,271	0,172	12,2	1,622	0,094	48,0	1,622	0,094	47,3	0,918	0,620
	Iohannis	15,4	1,134	0,601		1,671	0,005	13,5	1,717	0,075	57,6	1,921	0,026	60,4	1,300	0,148
	Passzív	18,9			45,6			8,2			49,9			56,5		
Nagelkerke R		R 148		R 137		R 134		R 127		R 186						